

JOSEP PERARNAU I ESPELT

LES PRIMERES GESTIONS PER A L'ERECCIÓ D'ESTUDI
UNIVERSITARI A BARCELONA (1310) I A GIRONA (1446)

No pretenc, de cap manera, fer un estudi dels processos socials que a Barcelona i a Girona desembocaren en les primeres iniciatives tendents a posar estudi general en cada una de les dues ciutats. Em limito a col·locar a l'abast del públic sis documents, el primer dels quals fa referència a Barcelóna i els altres a Girona.

El document barceloní ens innova de la iniciativa de set prohoms de la ciutat,¹ tres dels quals eren banquers i dos fabricants o mercaders de roba (potser totes dues coses), constituint procuradors seus el futur bisbe de Vic, Galceran Sacosta, i el ciutadà de Barcelona, Guillem Llull, amb plens poders d'emparaular i fer venir a la capital, amb totes les garanties econòmiques que tots dos o cada un dels procuradors cregués convenients, dos doctors que expliquessin dret civil en pla universitari («...legant...ordinarie...extraordinarie...»).

Amb tota certesa, el document avui publicat es relaciona i explica el datat el 23 de juliol del mateix any 1310, ja conegut a través de Heinrich Denifle i de Jordi Rubió,² en el qual els consellers i prohoms de la ciutat

1. Els cognoms del set personatges pertanyen a famílies barcelonines d'anomenada. Jaume de Montjuïc té article en la «Gran Enciclopèdia Catalana», 10 (1977), 256. El trobo actuant com a àrbitre en conflictes diversos en documentació del mateix Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, Notaris, Bernat Vilarrúbia, *Manual 1308-1309*, ff. 43^r i 59^r, amb data de 16 i 21 d'octubre de 1308. A l'ACA, Sant Cugat 40, ff. 138-140, hi ha alguna glosa seva a la constitució *Ne super laudimio*. Galceran de Nagera té documentació en l'Arxiu Capitular acabat d'esmentar, Notaris, Bernat Vilarrúbia, *Factici 1307-1312*, f. 142^r i *Pia Almoina*, sèrie 8, núm. 85. Arnau de Busquets senior és també documentat en el volum factici acabat de citar, ff. 111^r i 136^r i en els llibres del mateix notari, *Manual 1308-1309*, ff. 144^r-145^r i *Manual 1310-1311*, f. 21^r. Els germans Guillem i Ramon de Ruvira es troben en el *Factici 1307-1312*, f. 22^r. Galceran Sacosta és conegut per l'article de la «Gran Enciclopèdia Catalana», 13 (1979), 256 i per Joan Lluís MONCADA, *Episcopologio de Vich II*, Vic 1894, 221-254. Guillem Llull havia estat conseller de la ciutat el 1307 i en l'exercici del seu càrrec influí en Jaume II amb vistes a l'*Ordinatio de litibus abbreviandis*, ara a l'ACA, Sant Cugat 40, ff. 141-142. Recordem altres gestions seves, per exemple, les esmentades dins ATCA 1 (1982), 15-16.

2. Antonio de la TORRE Y DEL CERRO, *Documentos para la historia de la Uni-*

de Barcelona comunicaven a Jaume II que alguns ciutadans de la mateixa ciutat, si obtenien el beneplàcit reial, volien procurar de tenir dos doctors que expliquessin (llegissin) llibres de lleis a Barcelona, raó per la qual li demanaven que concedís salconduit tant als dos mestres com als seus alumnes, a aquests el dret d'elegir rector o rectors i al o als darrers el de donar ordinacions a l'Estudi. Rubió intuï que, més que notificació d'un desig, la carta de 23 de juliol era «la notificació de un hecho consumado»,³ cosa que el nou document més aviat confirma, més encara, porta a pensar que l'encàrrec fet als dos comissionats el 2 d'abril, ja havia tingut o estava a punt de tenir èxit tres mesos i mig després i, abans que s'esbombés, calia innovar-ne el rei.

És més difícil de veure la relació entre els documents de 2 d'abril i 23 de juliol de 1310 d'una banda, i l'*Ordinatio Studii Barchinone et rectoris eiusdem* del bisbe Ponç de Gualba,⁴ datada el 9 de novembre de 1309, de l'altra. La cosa que no veig clara és la següent: les iniciatives dels ciutadans, patrocinades pels consellers de la ciutat, es troben en línia de continuïtat o de contraposició amb la del bisbe Ponç de Gualba?

El resultat al qual la política dels consellers tendia sembla no sols no coincidir, ans ésser directament contrari a l'ordinació donada uns quants mesos abans pel bisbe. Si el bisbe, tal com acabo de recordar, havia elaborat i promulgat una *Ordinatio*, les autoritats ciutadanes demanaven al rei una base legal, en virtut de la qual el o els rectors i no el bisbe «necessaria utiliaque studio valeant ordinari».⁵ Si el bisbe havia nomenat rector del Studium Barchinone un mestre en medicina, els consellers volien que rector o rectors fossin elegits per mestres i estudiants d'entre ells mateixos. Si el bisbe amb la seva *Ordinatio* reafirmava l'autoritat de l'Església damunt qualsevol mena d'escoles («...litterarum studium, in quo septem liberales artes et quelibet alie permisse scientie et facultates, Deo propitio, legi valeant et doceri...»),⁶ la pretensió de prohoms i autoritats ciutadanes era que l'autoritat reial constituís el cos universitari de Barcelona i el dotés de la pròpia estructura legítima. Si hom es fixa en el conjunt, el sentit de ruptura sembla predominant.

versidad de Barcelona I. Preliminares (1298-1451). Introducción, notas y documentos por Jorge RUBIÓ BALAGUER, Barcelona 1971, [8]-[9], n. 5, amb referència a la publicació de DENIFLE.

3. *Ibid.*, [9].

4. Josep PERARNAU, L'«*Ordinatio Studii Barchinone et rectoris eiusdem*» del bisbe Ponç de Gualba (8 novembre 1309), dins «*Revista Catalana de Teologia*», 2 (1977), 151-188.

5. *Documentos...* (citats en la nota 2), [8]-[9].

6. PERARNAU, L'«*Ordinatio...*» (citats en la nota 4), 185, línies 13-15.

Això no obstant, continuo veient que alguns detalls, no pas secundaris, no acaben d'encaixar amb la interpretació rupturista i la primera és la participació d'un home d'Església com Galceran Sacosta, com a realitzador d'un dels punts més bàsics de l'operació. Net i clar, si Galceran Sacosta hagués fet el joc a una maniobra contrària a la jurisdicció eclesiàstica damunt escoles, la participació en tal jugada li hauria costat la carrera, i no fou així.⁷

Saltem a Girona, un segle i mig més tard. Han desaparegut les dificultats que encara presenta la comprensió dels documents barcelonins. Allí, les cinc cartes⁸ procedeixen dels jurats de la ciutat, els quals afirmen actuar de comú acord amb tot el capítol de la Seu de Girona, i s'adrecen tant al papa com al rei, a fi que la futura universitat neixi beneïda per tots dos poders i així es pugui enfrontar en igualtat de condicions amb la competència. Les altres tres cartes són a valedors que han d'assegurar l'obtenció de l'objectiu.

Les dues gestions tindrien resultats contraris. El rei Jaume II respondria a la petició de Barcelona reafirmant l'exclusiva d'estudi general a favor de Lleida,⁹ però la realitat sembla que seria l'existència ininterrompuda de càtedres universitàries a Barcelona.¹⁰ Alfons dit el Magnànim contes-

7. Un altre fet, que ara per ara m'és impossible d'interpretar: el rector del Studium establert pel bisbe, mestre Bernat de Barriac, metge, figura com a testimoni en companyia de Berenguer d'Argelaguers (sobre aquest professor de dret a Barcelona, cf *Documentos...* [citats en la nota 2], [32]) en un acte que afectava Galceran Sacosta, ara a Barcelona, Arxiu Capitular de la Catedral, Notaris, Bernat Vilarrúbia, *Factici 1307-1312*, f. 144^r.

8. Les cinc cartes gironines tenen història. En trobar-les, vaig consultar la darrera recopilació de Lluís BATLLE I PRATS, *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement* (Col·lecció de monografies de l'Institut d'Estudis Gironins 7), Girona 1979, la pàgina 11 de la qual n'havia d'haver parlat i no ho feia, atès que l'article al qual pertany havia estat posat al dia (cf. pàgina XIII). Tampoc no n'hi havia cap esment en Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *Els estudis universitaris a Girona al llarg de la història*. Pròleg de Jordi NADAL I OLLER, Girona 1978, XII i 64 pp, ni en Joaquim NADAL I FARRERAS, *Universitat de Girona*, dins «Gran Enciclopèdia Catalana», 15 (1980), 82-83. Però Josep Clara i Resplandis tingué l'amabilitat d'indicar-me que Lluís BATLLE I PRATS, *Diplomatario gerundense de Alfonso el Magnánimo*, dins «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», XI (1956-1957), 5-77, havia dedicat les pàgines 25-28 a l'Estudi general amb transcripció de la carta adreçada al rei i esment d'altres dues. Però el cert és que tals pàgines i article tampoc no figuren en l'apartat «Universitat. Ensenyament» de l'obra de Ramon ALBERCH I FUGUERAS i Joaquim NADAL I FARRERAS, *Bibliografia històrica de les comarques gironines I. Ciutat de Girona* (Col·lecció de monografies de l'Institut d'Estudis Gironins 8), Girona 1982, 223-239. Calia, doncs, redescobrir les cinc cartes i posar-les totes a l'abast públic.

9. *Documentos...* (citats en la nota 2), [9].

10. Carta dels consellers de Barcelona als paers de Lleida, 4 octubre 1346, *Documentos...* (citats en la nota 2), [32]-[33], n. 18.

taria immediatament i de manera afirmativa a la petició de Girona,¹¹ la qual, en realitat no tindria traducció pràctica mentre no arribés la concessió pontifícia. Les cinc cartes, però, demostren l'interès tant de la ciutat com de l'Església de Girona a favor d'una universitat gironina i aquest interès acabaria triomfant.

Barcelona, 5 de juny de 1984

1

1310 abril 2. Barcelona

Barcelona, Arxiu Capitular
de la Catedral, *Notaris,*
Bernat Vilarrúbia, Manual
1310, f. 11^r

Set ciutadans de Barcelona estableixen Galceran Sacosta i Guillem Llull, procuradors, per a emparaular dos doctors que imparteixin a Barcelona ensenyament unversitari de dret civil.

Anotació en manual notarial. L'angle inferior extern del foli és fet malbé i per això manca text en les darreres línies de la pàgina recto. La pèrdua és assenyalada per punts dins parèntesis quadrats [...].

Die Iovis, que est quarto nonas aprilis anno Domini millesimo ccc x.
ABC

Nos Iacobus de Monte Judayco et Galcerandus de Nagera et Arnaldus de Sarriano, campsor, et Bernardus Sabaterii, campsor, et Arnaldus de Bastida, campsor, et Arnaldus de Bus[q]uetis senior, draperius, et Guillelmus de Ruvira, draperius, cives Barchinone, constituimus et ordinamus vos, venerabiles Galcerandum sa Costa, canonicum Sedis Urgellensis, licet absentem, et Guillelmum Lulli, civem Barchinone, presentem, quemlibet vestrum in solidum, ita quod non efficiatur potior conditio occupantis, procuratores nostros certos et speciales ad tractandum et con[veniendum] pro nobis et nomine nostro cum illis duobus doctoribus, de quibus vobis videbi[tur, quod ve]niant ad civitatem Barchinone et quod in ipsa civitate legant civilia iura per unum annum vel per duos annos, alter scilicet eorum ordinarie et alter extraordinarie, et ad conveniendum cum ipsis doctoribus super salariis sibi dandis per predictos, et ad constituendum et promittendum sibi ipsa salaria. Et ad obligandum eis omnia bona nostra et cuiuslibet nostrum in solidum pro ipsis salariis sibi dandis, prout con-

11. Reproduït darrerament dins BATLLE, *Diplomatario...* (citad en la nota 8), 47-48.

veneritis cum eisdem. Et ad renuntiandum nomine nostro nove constitutioni et beneficio dividende actionis et aliis iuribus pro nobis facientibus. Et ad faciendum omnia alia [...] et circa predicta pro nobis et nomine nostro quecumque nos poss[emus] si person[aliter...], promittentes vobis, dictis procuratoribus, et vobis, notario infrascripto, per presen[tes...] legitime stipulanti, nos semper habere ratum et firmum quid[quid per vos procu]ratores et per quemlibet vestrum super predictis et circa predicta [...] et procuratum fuerit sive gestum et nullo tempore revocare [...] [f. 11^v] nostrum in solidum convenimus et promittimus vobis, procuratoribus, et vobis, notario infrascripto, a vobis pro eis legitime stipulanti, quod super predictis servabimus vos, dictos procuratores nostros, omnino indemnes et pro hiis complendis quisque nostrum in solidum obligamus vobis et vestris et vobis, notario infrascripto, tanquam publice recipienti et paciscenti pro eisdem procuratoribus, omnia bona nostra etc., renuntiantes quantum ad hec gratis, etc., nove constitutioni et beneficio dividende actionis et epistole dimidiani et omni alii iuri, etc.

Testes, Bertrandus de Avellano senior, Nicholaus Ollarii, Peregrinus Alberti, Iacobus Roure, [...] Marqueti et Arnaldus de Rocha Bruna, Raimundus de Podio, iurisperitus, et Periconus Ferrarii, Arnaldus de Marbres, Ferrarius de Vilalta.

2

1446 abril 1. Girona

Girona, Arxiu Municipal,
Administració municipal,
Correspondència. Ordina-
cions dels jurats, lligall 9,
vol. 5, f. 98^r

Els jurats de la ciutat de Girona comuniquen al papa Eugeni IV que ells i el capítol de la Seu s'han posat d'acord a voler Estudi General a Girona i li demanen que l'erigeixi.

Còpia, sembra deficient, en registre oficial contemporani.

Sanctissime et beatissime pater.

Salutem quippe gestantes et res utiles rei publice patrie, recolligentes civitatem hanc clarissimos boneque indolis scientiam appetentes enutrire viros, ipsamque boni aëris, in eminentiori loco bene dispositam, fluvialibus undis, fontibus optimis ac nemoribus vallatam per quatuor leucas circumquaque precinctam pelago, que inter alias huius provincie Cathalonie validissima et in frumento, vino et oleo aliisque opulentissima reputatur, hinc est, pater beatissime, quod ob has causas cum universitate capituli cleri Sedis Gerunde persuasi in unum dispositione prospecta convenimus ut, si de sanctitatis vestre clementia, dignaretur generale studium in dicta civitate statuere. Delegimus sanctitatem eandem propterea devote flexis genibus cum toto cordis affectu suppliciter exorare et

pro munere quesumus, quatenus gratiam et concessionem dicti generalis studii nobis, eiusdem civitatis nomine, cum aliis prerogativis, libertatibus, honoribus, preheminentiis et facultatibus generali studio per Sedem Apostolicam elargiri assuetis, dignetur misericorditer indulgere. Hoc etenim, quod utile testamur huic civitati et quod quisque veluti pergratum exoptat, vestre sanctitati regraciabimur in inmensum. Tandem, clementie sanctitatis vestre assidue et humiliter recomendamus. Opifex cunctorum sanctitatem vestram ecclesie sue sancte regimini presidere concedat per tempora longiora. Scripta Gerunde, die primo aprilis anno Domini M CCCC XXXX sexto.

Beatissime pater. Sanctitatis vestre humiles oratores in terra prostrati in humilitatis et reverentie spiritu ad pedum oscula beatorum jurati civitatis Gerunde.

Sanctissimo et beatissimo domino nostro Eugenio, miseratione divina sacrosancte romane et universalis ecclesie summo pontifici.

3

1446 abril 1. Girona

Girona, Arxiu Municipal,
loc. cit., f. 98^{r-v}

Els jurats de Girona informen el rei Alfons IV de Catalunya-Aragó de les gestions fetes davant el papa Eugeni IV amb vistes a l'erecció d'estudi general a Girona i li demanen el seu consentiment i valiment.

Còpia en registre oficial contemporani.

Al molt alt e molt excellent e virtuós senyor.

Nosaltres, entenents ab sollicita cura en lo béavenir e augmentació d'aquesta vostra ciutat, havem deliberat, si a vostra gran senyoria serà plasent e acceptable, fundar en la dita ciutat studi general e açò, atesa la bona disposició de la ciutat e d'aquesta terra, havem comunicat e tractat ab lo capítol de la Seu de la dita ciutat e per aquesta rahó ells per llur part e nosaltres per la nostra ne scrivim e suplicam a nostre sant Pare que sia la sua benignitat consentir-nos lo dit studi general ab aquelles preheminències e prerogatives, libertats e facultats per la Seu apostolical accustumades consentir a general studi. Per què, senyor molt alt e molt excellent, humilment suplicam a vostra gran senyoria que sia mercè d'aquella consentir-nos axí mateix lo dit general studi ab aquelles mateixes prerogatives e scriure [f. 98^v] per la dita rahó en favor d'aquesta ciutat al dit nostre sant pare a fi que lo que dit és, que molt desijam, per utilitat de la vostra dita ciutat haia son degut effecte. La sancta Trinitat, senyor molt alt, sia protecció de vostra reyal corona ab exalçament d'aquella per temps infinits. Scrita en Gerona, lo primer die d'abril del any M CCCC XXXX sis.

Senyor. Vostres humils, etc.

Al molt alt e molt excellent e molt victoriós senyor, lo senyor Rey.

1446 abril 1. Girona

Girona, Arxiu Municipal,
loc. cit., f. 98^v

Els jurats de Girona comuniquen al bisbe de la mateixa ciutat les gestions realitzades per ells davant el papa i el rei per a l'erecció d'estudi general a Girona i li demanen el seu valiment davant les dues autoritats supremes.

Transcripció en registre oficial contemporani.

Molt reverend pare en Christ e senyor. Nosaltres, entenents ab sollicita cura en lo béavenir d'aquesta ciutat, havem deliberat ab lo capítol d'aquesta vostra Seu, que sia fundat en aquesta ciutat studi general, considerants que la dita ciutat e terra hi sien ben dispostes, per la qual rahó ne scrivim e suplicam a nostre sant pare e axí mateix al senyor rey, que sia llur mercè cascun consentir lo dit general studi ab aquelles llibertats, prerogatives e facultats per la Seu Apostolical e per lo senyor rey atorgar acostumats. Per què, molt reverend senyor, ab tanta affeció com podem vos pregam e suplicam que, atès lo gran profit e honor qui se'n seguiria en aquesta terra e per sguard de nostres prechs, vos plàcia interposar-vos en los dits afers axí ab nostre sant pare com ab lo senyor rey, si en la sua cort vos trobats, en tal manera que obtingam lo effecte desitjat. E sia, molt reverend senyor, en vostra protecció l'Esperit Sant. Scrita en Gerona, lo primer dia d'abril del any M CCCC XXXX VI.

De vostra reverend paternitat servidors, los jurats de Gerona.

Al molt reverend pare en Christ e senyor, lo senyor bisbe de Gerona.

1446 abril 1. Girona

Girona, Arxiu Municipal,
loc. cit., f. 98^v

Els jurats de Girona comuniquen a l'escrivà reial, Pere Bancells, les gestions per a l'erecció d'estudi general a Girona, li demanen els seus bons oficis i li donen instruccions per a l'expedició dels documents.

Transcripció en registre oficial contemporani.

Molt honorat sènyer. Nó(s) scrivim e suplicam al senyor rey ab la letra que us trematem ab la present, que sia sa mercè consentir-nos licència de instituir studi general en aquesta ciutat, segons a la sua senyoria suplicam. Per què us pregam axí afectuosament com podem, que vullats presentar la dita letra al dit senyor rey e dar manera que'l dit senyor nos consente la dita institució ab totes aquelles llibertats, preheminiències, prerogatives a general studi consentides per los reys precessors seus de loable memòria. E après que sia consentida la dita gràcia, vos pregam sia ordenada e signada, e après scrivits-nos què constarà de segell e

dels treballants. D'açò mateix havem scrit e suplicat a nostre sant pare e speram en Déu de dar-hi bona conclusió, per augmentació de avanir d'aquesta ciutat e terra. Scrita en Gerona, ut supra.

Los jurats de Gerona apparellats a vostra honor.

Al molt honrat sènyer En Pere Bancells, scrivà del senyor rey.

6

1446 abril 1. Girona

Girona, Arxiu Municipal,
loc. cit., f. 99^r

Els jurats de Girona comuniquen a Miquel Adolf, rector del col·legi d'En Beuda, de Girona, que li adjunten la súplica adreçada al papa i la carta dirigida al bisbe, amb el prec de fer-les arribar als destinataris i d'informar els jurats de les despeses de tramitació dels documents papals.

Còpia en registre oficial contemporani.

Molt honrat sènyer. Nós scrivem e suplicam a nostre sant pare ab letra, etc., *ut supra*. Per què, us pregam axí affectuosament com podem que vullats dar la dita letra e una altra que tremetem al senyor bisbe nostre e tenir aprop lo dit bisbe que presente la dita letra a nostre sant pare. E, com la dita gràcia sia consentida, abans de son spatxament, saber què haurà costar ab tot son spatxament e scriure e consultar-nos-ne a fi que hi provehiam, offerints-nos per vós fer totes aquelles coses per nos possibles. Scrita ut supra.

Los jurats de Gerona a vostra honor apparellats.

Al molt honrat e discret mossèn Miquel Adolfo, rector del Col·legi d'En Beuda en Gerona.